

POETIC TRANSYLVANISM IN THE CASE OF KÁNYÁDI SÁNDOR

Carmen HURUBĂ (DUDILĂ)

“Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract: Kányádi Sándor is an authentic Transylvanian poet. In the lines below you can discover the essence of the traditionalism through the image of the poet's native village. This article attempts to describe the three periods of the poet's work and the discovery of characteristic elements of Transylvanian poetry.

Keywords: poetry, village, traditional, lyrism, Transylvania.

KÁNYÁDI SÁNDOR este un poet maghiar din Ardeal care a primit premiul *Kossuth* și este una dintre cele mai importante personalități din literatura maghiară contemporană care continuă tradițiile din satul natal.

În poeziile sale temele principale sunt:

- soarta minorităților din Ardeal;
- importanța limbii materne;
- problemele esențiale ale societății.

S-a născut la 1929 în satul Porumbenii Mari, Harghita, tatăl său Miklos Kányádi, țaran gospodar, iar mama sa a fost Laszlo Julianna pe care a pierdut-o foarte curând. Primele cinci clase le-a terminat în satul natal, apoi și-a continuat studiile la Colegiul reformat din Odorheiul Secuiesc (1941–1944), apoi la Gimnaziul romano-catolic.

S-a înscris la Târgu-Mureș la institutul de arte teatrale, dar urmează să obțină până la urmă diploma de profesor de limba maghiară în anul 1954 la Universitatea Bolyai din Cluj-Napoca. El obține diploma, dar niciodată nu lucrează ca profesor. Paskandi Geza, un alt poet transilvănean, este cel care i-a descoperit capacitățile sale poetice și l-a ajutat ca în 1950 să-i apară prima poezie. Ani de zile a lucrat ca redactor la ziarul *Femeia muncitoare* și *Raza de soare* – ziar pentru copii.¹

În 1958 se căsătorește cu doamna Tichy Maria Magdolna, care este profesoară și redactor și vor avea doi copii.

În 1984 va lua parte la mai multe activități culturale din America de Nord și America de Sud unde a recitat poeziile sale.

În 1987 a fost invitat la Rotterdam la o conferință internațională a poezilor, dar nu a obținut pașaport și în semn de protest nu a mai vrut să facă parte din Asociația Scriitorilor din România.

Până în zilele noastre ia parte activ la viața literară, face recitări la școli, biblioteci sau cămine culturale din țară, din Ungaria precum și din celelalte țări unde trăiesc minorități maghiare.

Opera sa se împarte în trei perioade:

I. din 1950 până în 1965

Primele sale poezii s-au născut sub influența lirei populare. Primul său volum a apărut în 1955, iar al doilea în 1957, acesta din urmă fiind distrus. Idolii lui sunt Petőfi Sandor cu poezia populară și Arany Janos. Tradițiile, obiceiurile, modul de viață al oamenilor simpli și

¹ Mohacsy Karoly, Vasy Geza – *Szines Irodalom*, ed. Kronika, Budapesta, 2009.

peisajele acelea pure sunt toate în traista lui, traistă pe care a adus-o de pe meleagurile natale și traista de care a avut grijă în cursul vieții sale.

Kányádi Sándor este una dintre prezențele impunătoare, de-a lungul unei jumătăți de veac, în peisajul liricii transilvănene. A debutat cu volumul *Înflorește cireșul - Virágzik a cseresznyefa*, într-o perioadă dominată de mari poeți, precum: Tompa László, Méliusz József, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Horváth Imre, Horváth István și alții. Primele volume, a căror substanță lirică este dominată de sentimente nostalgice, de frustrările pe care le trăiește tânărul plecat dintr-o lume patriarhală în care rânduieșile dăinuie de la începutul lumii parcă, de delicata evocare a acestui spațiu în care naturii i se atribuie însemnele unei divinități protectoare, volume al căror discurs încă pare șovăitor, nu reușesc să-l impună în ochii criticii. Abia cu volumul *Deconectare - Kikapcsolódás* începe drumul puternic ascendent al destinului său literar. Fraza se limpezește, se schimbă radical și se lărgește aria tematică, componenta nostalgic - melancolică este împinsă spre fundal, imaginile se încarcă cu simboluri și semnificații sugerate cu rafinament, construcțiile parabolice sunt tot mai frecvente, aluziile de mare finețe fac dovada că poetul și-a aflat drumul propriu și a devenit stăpân pe mijloacele sale de expresie. Poezia nu mai are sincope, se ivește limpede, clară ca astrul dimineții pe un cer marin. Limbajul frust, fără încărcături stilistice inutile, servește ideea care este proiectată spre receptor pe un drum eliberat de orice obstacole care ar putea sta în calea decodificării sale inechivoce. Poezia cu același nume, *Deconectare* precum și *În seara aceea* dau glas melancoliei lui Kányádi: *Un dangăt depărtat de clopot simt/În vine./Culcat pe spate, stau cu liniștea/Și răcoarea marilor catedrale/În creieri/De când?//De două minute? De cinci?/Oceanele. Pădurile/Domol se leagănă suav ca luna globul/De aluminiu-al soarelui,/Pe care daca l-aș lovi/Ar suna ca un clopot./Sunt fericit./Brusc sabia lui Alexandru fulgera/Și nodul se desface/Socrate ciocnește paharul,/Platon surâde,/Ioan însuși îmi aduce capul lui pe tavă,/Inchizitorii-mbrățișează ereticii/Ca pe niște prieteni vechi,/Coșul crematoriului zvârle-n slavă îngeri,/Reactoare enorme lunecă-n/Întâmpinarea lor;/Ciuperca pe care-adineauri o priveam la tulpina unui pom,/Începe să se-nalțe ca o rachetă ce ia startul,/Împingând de sub ea pământul,/Și, sus, pălăria ei mare-ascunde/Privirii mele îngerii,/Curmând în mine dangătul de clopot,/Și nu mai îndrăznesc să deschid ochii. (DECONNECTARE)²*

Citindu-l pe Kányádi, s-a instalat impresia că transilvanismul pe care l-au conceput ca program creatorii din jurul revistei *Helikon* abia acum și-a aflat poetul care să-i dea o concretizare artistică majoră. Kányádi este transilvănean prin tot ce simte, gândește, creează și speră. El este Transilvania în chip de om.³

În primele volume, poeziile sunt scrise într-un limbaj colocvial, cu puțin umor, iar ritmul poeziilor tipic ungueresc sunt pline cu sentimentul dorului de casă. În permanență în atenția lui s-a aflat nevoia de a fi înțeles de toată lumea. În această perioadă scrie câteva poezii despre era socialistă, de care nu este prea mândru mai târziu.

În anul 1964 apare volumul *Harmat a csillagon - Rouă pe stea*, volum care îi va aduce consacrarea. În prefața volumului, A. E. Baconsky mărturisea "am simțit încă înainte de a-l fi citit, că am în față un poet autentic, prinzându-l cu acele antene secrete prin care poeții și tâlharii se recunosc între ei de la prima întâlnire. Cititorul va recunoaște în acest descendent al tradiției lui Attila Jozsef pe unul dintre asceții poeziei de azi - și dacă așa cum e fatal să se întâmple, trecând dintr-un grai în altul, lirica lui își va modifica rezonanța, va ști s-o asculte mai presus de cuvinte. Căci poezia adevărată, dincolo de eforturile fie și ale celor mai străluciți interpreți, beneficiază întotdeauna și de un alfabet nevazut pe care vocația cititorului

² Sandor Kányádi – *Cai verticali*, ed. pt. literatură, 1969, pag. 113;

³ *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania* - antologie de Kocsis Francisko, editura „Ardealul”, 2006;

știe sa-l descifreze.”⁴ În aceste poezii, pe lângă motivul național, apar poezii despre muncitori și despre viața orășenilor, inspirate din poezia lui Jozsef Attila (unul din cei mai însemnați poeți maghiari din secolul al XX-lea). În volum apar și poezii despre peisajul ardelenesc (*Nyerges tető – Acoperiș de tractor*). Una din cele mai importante poezii din acest volum este *Kobor kutya - Câinele vagabond*. Animalul care apare în titlul poeziei este, de fapt, o alegorie a minorității maghiare, care trăiește fără speranță. Poetul vede pentru minoritatea maghiară o singură soluție: moartea. Poezia nu exprimă peisajul extern ci pe cel intern, adică starea sufletească a poetului. În această poezie se regăsesc motive similare celor din poezia lui Petőfi Sandor: *Întâi l-au izgonit din curte,/Apoi și din sat l-au gonit./Acum aleargă printre sate/Încolo-încoace, năucit//Dârz câine a fost, mai înainte/Sfrunta ciomagul cel mai gros/Și iată-l astăzi/Un neputincios!//Chiar și de-o pasăre tresare,/Și tremură de spaima, și/Nici nu mai are dinți decât ca/Să aibă din ce clănțâni./Cu limba-i vânăta de sete,/Vrea apă, altfel ar turba./Scârboase-n colțurile gurii-i/Curg balele și lacrimă./De frică, n-are glas să url/Să nu-l audă careva/Își scap afară noimă pielea,/Cât mai pot labele-ndura./Își scap afară noimă pielea./Doar piele-i, parcă fără os/Unde întârzii,/Vânător milos? (CÂINELE VAGABOND)⁵*

II. din 1960 până în 1970

În anii 60, arta poetică a lui Kányádi devine tot mai complexă. Poezia se umple cu disonanțe, dar se păstrează limbajul colocvial. Deja au apărut compozițiile specifice lui Kányádi, în care găsim elemente ancestrale și elemente din poezia modernă. Mai târziu, lirica tradițională apare tot mai puțin și poetul devine tot mai interesat de lirica modernă. Poeziile sale apar în revista *Forras – Izvorul*, alături de poeziile lui Szilágyi Domokos și Hervay Gizella, fondatorii acestei reviste. Arta poetică a lui Kányádi se primenește ca formă și conținut. Scrie poezii cu vers liber, folosește tehnica colajului, simultaneitatea, specifice postmodernismului. Poezia devine tot mai impersonală, căpătând note tot mai triste. De asemenea, poezia lui primește accente din poeziile poezilor maghiari de după anul 1945 (Illyés Gyula, Nagy László și Juhász Ferenc). În aceste poezii, opinia lui despre viață devine tot mai complexă dar și mai emotivă. El nu mai ține cont de iluzii. În cele mai multe poezii apare ca un factor important timpul și amintirile. Reprezentativă pentru această perioadă este poezia *Amurg orfan de primăvară* a cărei versuri sugerează scurgerea timpului: *Straița goală legănându-se/Încolo și încoace, ritmic/O bucată de șorici/Rămasă fără pâine;/O jumătate de ceapă,sare;/Cu grijă împăturite/Într-un strai de cânepă./Furnicar dospit,/Furnicar mișunând./Spre verdea semănătură fuge un vătui,/Prin slăvi zboară fum,/Pe jos zboară-o pasăre,/aureola învăluie culmea muntelui,/Iarba cucului la pălăria/Trasă pe-o ureche./Curtea goală, casa goală:/Jalea clopotelor fără/limbă. (AMURG ORFAN DE PRIMĂVARĂ)⁶*

III. din 1970 până în zilele noastre

În 1970 când îi apare volumul selectiv *Fátol fáig (De la un copac la altul)*, Kányádi Sandor este un poet ajuns la maturitatea talentului său ca și a măiestriei sale, un poet destul de exigent ca să condamne unele din poeziile apărute între 1955-1965.

În această perioadă, în literatura maghiară din România poezia pierde din importanță, iar Kányádi scrie despre acest lucru în volumul *Szürkület – Amurg* (1978), în care versurile poeziilor exprimă dilema poetului. Volumul cuprinde poezii în care abundă notații laconice ale unor trăiri episodice, impresii, amintiri. Înțelepciunile bătrânilor poeți își au în poeziile din *Amurg* un ecou târziu. Ideea poetică evită însă, elaborarea uneori greoaie a mai ampleror

⁴ Sandor Kányádi – *Cai verticali*, ed. pt. literatură, 1969, pag. 5.

⁵ Sandor Kányádi – *Cai verticali*, ed. pt. literatură, 1969, pag. 133.

⁶ Sandor Kányádi – *Cai verticali*, ed. pt. literatură, 1969, pag. 142.

poeme dintr-o frază anterioară. Mici întâmplări misterioase, reflecții enigmatice nu vor să reveleze, ele aduc aburul incertitudinii, al indescifrabilului cu ele. Nici în aceste faze mai târzii ale evoluției sale Kányádi nu-și uită sursele, solul poeziei sale: satul. Sfera din care se alimentează imaginarul său este una nostalgic-rurală. Lamentații, peisaje, cântări și jocuri, totul vine de acolo și trimite într-acolo. Imagini-matrice organizează scurtele compoziții din această perioadă. Peisajele își au peripețiile lor, ca niște imagini animate. Nostalgicul este îmbibat cu regret. Poetul intonează un admirabil *Recviem pentru o pădure*. S-ar putea spune că poezia sa se naște tot mai mult dintr-un fel de recunoștință rareori mărturisită pentru depărtatele rădăcini.

În anul 1979 apare în Ungaria volumul *Poezii roșii-negre - Fekete-piros versek*. Cele două culori alcătuiesc un contrast dramatic, în negru apare întotdeauna și roșu și în roșu apare întotdeauna negru. Cele mai importante poezii din volum sunt *Fekete - piros – Negru – roșu* și *Halottak napja Bécsben – Ziua morților la Viena*, în care apar problemele istorice, confesiuni despre problemele existențiale ale minorităților naționale și a tuturor minorităților care de-a cursul istoriei au fost persecutate.

În anul 1989 apare un alt volum *Sörény és koponya – Coamă și căpățână*, în care pe lângă criticile aduse societății și culturii din acea epocă, poeziile au un aer tragic datorate dictaturii lui Ceaușescu și a politiciii lui de a distruge satele. Și în această perioadă grea poetul folosește umorul și găsim pe lângă sonete, poezii cu formă japoneză, *haiku* (un gen de poezie cu formă fixă, tradițional japoneză, limba japoneză fiind o limbă silabică, alcătuită din 17 silabe repartizate pe 3 versuri formate din 5, 7, 5 silabe), poezii similare baladelor lui Villon. Cea mai importantă dintre poeziile din acest volum este poezia *Dél keresztje alatt – Sub crucea Sudului*. În acest ciclu apar poeziile inspirate de pe vremea călătoriei în America de Nord și apar similitudini cu minoritățile amerindiene. În ciclul *Vannak vidékek – Există ținuturi*, apare drept motiv distrugerea valorilor. În ciclul *Históriás ének odaát - Cântec istoric pentru dincolo, dincolo* este Ungaria, iar cântecul care a fost în sec. XVI – XVII foarte popular în Ungaria, a fost interpretat de un șir uman format din „poetii vagabonzi”. Vagabonzii l-au folosit ca un fel de reportaj și letopisef. În volum apare poezia *Krónikás ének – Cronica cântată*, dedicată lui Illyés Gyulának, care se aseamănă cu poezia lui Ady Endre *Krónikás ének 1918-ból - Cronica cântată din 1918*. Poezia vrea să descrie soarta minorităților din Ardeal folosind tradițiile poezilor maghiari. În descrierea confruntărilor își aduce aminte de versurile lui Illyés Gyula care l-a numit *szekértábornak* – liderul. În poezia lui Kányádi această adunare deja arde, ce era la Illyés un fel de refugiu, Kányádi nu vrea să scrie despre vitejie în stil romantic și spune cu cuvintele lui József Attila că poezia trebuie să zboare, nu trebuie să fii viteaz dacă nu ai posibilitatea dar să nu te dai înapoi, să nu renunți. Apar și unele aspecte din poezia lui Tompa Mihály, *A gólyához – Către barză*, unde găsim o construcție anaforică cu cele cinci verbe prin care sunt exprimate chinurile poporului maghiar. În această poezie se desprinde ideea că acest *szekértábor* poate fi împărțit între apărători și mercenari. Mercenarii au o expresie peiorativă și îi condamnă pe cei care părăsesc țara. În strofele următoare, condamnarea morală este luată din Biblie, din scrisoarea I a apostolului Ioan, că cei care au părăsit țara s-au condamnat pe ei înșiși. Această condamnare are un efect moral, și în paralel în ultimele trei rânduri apare, ca și apostolii apărători ai lui Iisus în acea noapte în care el a fost trădat. Pâinea apare în credința apostolului ca și corpul lui Iisus, dar poetul schimbă ordinea și corpul lui Iisus este ultima pâine. Ultima strofă vrea să demonstreze că cei care rămân nu trăiesc o iluzie, ci ei își urmează legile interioare ale sufletului, iar aici, încă o dată, apar motivele poeziei lui Kányádi, că pierderile sunt într-adevăr foarte mari și că nu acele pierderi duc mai departe poezia, ci cu distrugerea simțului pierderii și a îndeplinirii. Această distrugere ar fi un nimic dintr-un punct de vedere mai înalt, dar știm că ultimul cuvânt al lui Petőfi pe câmpul de luptă de la Sighișoara a fost *potomság – misiune ușoară*. A strigat aceasta când încă nu știa că ei sunt încercuți și după aceea el nu a mai putut continua

cronica și a fugit spre un lan de porumb să-și salveze viața. Autorul poemului *Krónikás ének – Cronica cântată* are în comun cu Petőfi imaginea comunității care se desparte sub presiunea prea mare. Tragedia fără iluzii apare în această poezie cu motive care inspiră poetul pe deoparte, iar pe de altă parte este un raport foarte vizual despre starea sufletească a minorității maghiare din anii 80, dar chiar și despre starea poetului care vrea să rămână cu orice preț în țara lui.

Poezia de început este tributară lui Petőfi, prin disciplina prozodică și limba frumoasă; apoi poetul își găsește propriul drum, nu depărtându-se de origini, ci valorificându-le superior. Caracteristica liricii sale este sinceritatea cu care încearcă o comunicare totală și integratoare a trăirii interioare în funcție de o realitate destul de sumară pentru a avea atributele universalității. Fără a fi inedite, motivele poetice se singularizează prin extraordinara lor consumare sentimental concretă și concretizată prin obiecte. Poetul este uneori un elegiac într-o natură înstrăinată, peisajul este compus aproape exclusiv din elemente naturale, vegetale și animale, sau din evenimente meteorologice, nu rareori prinse în registrul sinistrului fantastic, afirmând alteori grandiozitatea amestecului de spectacol astral și terestru; lumea e, oricum reavănă și zdravănă, alternanța de situații catastrofice și dezvoltări fertile. Un procedeu de particularizare îl constituie manevrarea simbolică a unor evenimente naturale, devenite imagini pivotante între concret și general semnificativ. Caracteristica este starea de prăpăd care cuprinde ființa indiferent de cauze, ca în baladescul cunoscut prin Esenin și Lorca. Înscrise în această viziune sunt rememorările autobiografice în cadre rustice, jalea părinților duși, atitudinea incertă față de civilizația industrială. Mai sunt de reținut prelucrările fanteziste de legendă și mituri; elementele folclorice sunt implicate până la subtilizare. Burlescul și apocalipticul, pitorescul și sarcasmul rece, epicul și argoul, familiaritatea omagială sau discreția în indicarea inexprimabilului sublim sunt alte trăsături ale unei poezii când cantabile, când prozaizând în vers liber, oralizând interjectiv, cu imagini violente și dinamice, abundente în verbe.⁷

Ioan Mariș, în lucrarea sa *Poezia lui Kányádi Sandor*, observa că poetul este unul dintre cei care schimbă fața poeziei românești. Tot acolo descoperim o frumoasă și caldă descriere făcută de A. E. Baconski, care îl vede ca pe un tânăr student cu liniile aspre, folclorice ale chipului pe care se gravează parcă relieful orizonturilor, dar adăugă mai apoi completarea, că, tocmai contrastul dintre formele aspre ale chipului acestui tânăr și melancolia din expresia lui gânditoare, vor defini stilul liricii de tinerete.⁸ Poezia sa va fi ca o infiltrare a folclorului în poezia modernă. Kányádi reflecta în versurile sale și o fărâmă din spiritualitatea românească. Astfel descoperim în volumul *Decantare* două poeme omagiale dedicate lui Constantin Brâncuși, *Masa tăcerii* și *Legenda despre coloana fără sfârșit*. Versurile din ultimul poem îl descriu pe marele sculptor român ca pe un Moise ce trasează cu toiagul, veșnicia, ridicând stâlpul pe care se sprijină cerul de pământ, simbol al aducerii aminte a eroilor neamului: *Un stâlp ce până la Paris, până la ocean să se poată/vedea – asemenea coloană infinită/s-ar cuveni-ntru pomenirea lor... /Și cum mergea, desena cu toiagul un șir lung de sicrie prin/pulbere. Și când pe dealul bisericii, ridică deodată capul –/până și morții se înfioară – și-n amurgul/tot mai dens începuse cioplească din ochi. (COLOANA)* (trad. H. Grănescu).

Masa tăcerii este în viziunea lui Kányádi o comuniune a oamenilor în meditația asupra sensurilor perene ale vieții și artei. Versurile de mai jos exprima imaginea lui Kányádi cu privire la opera lui Brâncuși pe care o vede ca pe o esențializare a unei idei: *Dacă vreodată*

⁷ Marian Popa - *Dicționarul de literatură română contemporană*, Editura Albatros, București, 1977, pag. 293-294

⁸ Ioan Mariș - *Poezia lui Kányádi Sandor* – <http://www.revistatransilvania.ro/arhiva/2006/pdf/numarul2/p25-27.pdf>. - 12.02.2014

oamenii ar uita să și șadă,/cândva când vom fi părăsit obiceiul de a șede, așa cum/părăsit-am, crescând, mersul în patru labe, zic, dacă vreodată/oamenii ar uita să și șadă, și iscusința deprinderii/de până acum s-ar mai arăta doar prin muzee,/iar până la urmă nici măcar acolo; și dacă totuși/omenirea ce îmbătrânește ispitită ar fi/de dorul de-a șede, ca de vreun/atavic și nelămurit reflex ce ne face/să ne-așezăm – fără vorbă – în jurul unei mese, doar pentru/a fi laolaltă, care mai de care cu singurătatea ce-și are legile ei,/dar laolaltă, totuși: atunci nu va trebui decât mers pe malul/Jiului, la Masa tăcerii – acolo așteaptă scaunele. (MASA ȘI SCAUNELE)

Bibliografie:

- Nicolae Balotă – *Scriitori maghiari din România*, ed. Kriterion, București, 1981;
- Kocsis Francisko - *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, 2006;
- Kortárs Magyar Irók Kiss Lexicon – 1959 – 1988, ed. Magveto, Budapesta, 1989;
- Sandor Kányádi – *Cai verticali*, ed. pt. literatură, 1969;
- Mohacsy Karoly, Vasy Geza – *Szines Irodalom*, ed. Kronika, Budapesta, 2009;
- Marian Popa - *Dicționarul de literatură română contemporană*, Editura Albatros, București, 1977;
- Ioan Mariș - *Poezia lui Kányádi Sandor* –
<http://www.revistatransilvania.ro/arhiva/2006/pdf/numarul2/p25-27.pdf>. - 12.02.2014